

Л. А. Масанавец

Навук. кір. – В. С. Новак, д-р філал. навук, прафесар

ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР МАЗЫРШЧЫНЫ: КАЛЫХАНКІ

У артыкуле асэнсоўваюцца віды вершаванага дзіцячага фальклору на аснове аўтэнтычнага матэрыялу, запісанага выкладчыкамі і студэнтамі ў палявых экспедыцыях на тэрыторыі Мазырскага раёна. Зроблена класіфікацыя калыханак дадзенай мясцовасці, вызначаны іх тэматычная разнастайнасць, асноўныя матывы, а таксама ўвага скіравана на сродкі мастацкай выразнасці.

Першыя гады жыцця пасля нараджэння дзіцяці сапраўды самыя цяжкія для маці, бо клопат аб стане здароўя немаўляці, турботы, звязаныя з яго выхаваннем, а таксама яе любоў і пяшчота да немаўляці становяцца яе абавязкам. Менавіта для таго, каб зрабіць жыццё абодвух больш камфортным, быў прыдуман такі від дзіцячага вершаванага фальклору, як калыханкі.

«Калыханкі – песні зусім акрэсленага прызначэння: яны выконваюцца маці або нянькаю ля калыскі дзіцяці, каб хутчэй супакоіць яго, прымусіць спаць» [1, с. 32]. Менавіта яны былі аднымі з першых твораў дзіцячага фальклору, якія змаглі звярнуць на сябе ўвагу збіральнікаў, якія ў сваю чаргу пачалі ўключаць іх у зборнікі. Сапраўды, калыханкі вабяць да сябе сваёй пяшчотнасцю, незвычайным характарам, льюцца з матчынага сэрца мілагучнай хваляй у выглядзе песні. Чаму песні, – спытаеце вы, – гаворка ж ідзе пра калыханкі? Адказ на гэтае пытанне знаходзіцца на паверхні па той прычыне, што «па свайму паходжанню калыханкі належаць да аднаго з найстаражытнейшых песенных жанраў» [1, с. 33], якія, як і ўсе астатнія, вылучаюцца сваёй рытмічнасцю. Адметным з'яўляецца тое, што менавіта калыханкі суправаджаюцца яшчэ і пагойдваннем калыскі, што аказвае пэўнае ўздзеянне на арганізм дзіцяці.

Усё гэта звязана з тым, што для чалавека спрадвечна ўласціва пачуццё рытму: ужо з ранняга ўзросту ў яго абуджаецца здольнасць да ўспрымання рытмічна арганізаваных гукаў (дзіцё з першага месяца жыцця можа ўспрымаць рытм і мелодыі, а дакладней спачатку толькі нескладаную змену гукаў). Такім чынам, у калыханках можна заўважыць адначасовае зліццё ў адно цэлае словаў, рухаў і музыкі,

што яшчэ раз даказвае іх прыналежнасць да найстаражытнейшай сінкрэтычнай з’явы. Варта ўвагі і тое, што «існуе думка аб магічным характары калыханак, аб сувязі іх з пэўнымі рытуальнымі абрадамі, забаронамі. Такую версію прапануе даследчыца рускай калыханкі Н. М. Эліяш» [1, с. 35]. Толькі гэтая тэорыя абвяргаецца з дапамогай аналізу гэтага песеннага жанру, у выніку якога не было выяўлена сувязі з замовамі, якія канцэнтруюць усю сваю сілу менавіта ў словах, у той час як калыханкі могуць абысціся ўвогуле без іх (матуляй ці нянькай паўтараюцца адны і тыя ж гукі тыпу «а – а», «ш – ш», «баю» («у «Слоўніку царкоўна-славянскай і рускай мовы» мае азначэнне ‘гаварыць, размаўляць’, а такасама ‘замаўляць, варажыць’, пры гэтым апошнія значэнні з паметай *царк.*» [1, с. 37]), «люлі», якія пазбаўлены пэўнага сэнсу).

Прыпеў-слова «баю», як указвае Г. А. Барташэвіч, зыходзячы з інфармацыі, прадстаўленай у слоўніку І. І. Насовіча, такое ж, што і слова «*базікала*» ‘гаварун, пустамела’ (*базікаць* – ‘размаўляць аб нечым; гаварыць глупства, пустасловіць’) [1, с. 38], напрыклад:

*Баю-баюшкі-баю,
Не лажыся на краю.
Прыйдзе серанькі ваўчок
Ды й схваціць Ольку за бачок,
У цёмны лес ускача,
Оленька й заплача.
Я валчонка даганю,
Сваю Ольку забяру,
Палажу яе ў пасцельку,
Дам ёй карамельку.
Ты, ваўчонак, ідзі ўпроч,*

Нашу Олю не бяры. (запісана ў г. Мазыр ад Бардуковай Алены Мікалаеўны, 1990 г. н.)

Сапраўды, адкуль у памяшканні, з зачыненымі дзвярамі можа з’явіцца воўк? Ды жывёла і не разумее чалавечую мову. Таму, калі да зместу такога тыпу калыханак ставіцца ўсур’ёз, то гэты песенны жанр цалкам адпавядае семантыцы вышэйадзначанага кампанента. Калі закранаць пытанне прыналежнасці дадзенай калыханкі да пэўнай групы калыханак, то відавочны заклік маці да дачкі, каб тая не клалася на бачок, а да ваўчка, каб той ішоў «ўпроч», дазваляе аднесці праілюстраваную песню на аснове ідэі твора да імператывных (паводле класіфікацыі А. Н. Мартынавай).

Прыпеў *люлі* з'яўляецца старажытным і характэрны для мноства іншых жанраў, у тым ліку і каляндарна-абрадавых (купальскіх). Адзначым, што такі прыпеў каранёва супадае з назвай калыскі на беларускай, а таксама рускай мовах (*люлька* альбо *лёля*), што цесна звязана з дзіцячай тэматыкай: хросная маці, цацка, лялька, малое дзіця і г. д.). Даследчыца Г. А. Барташэвіч указвае на тое, што цікавым з'яўляецца і тое, што у «Краёвым слоўніку ўсходняй Магілёўшчыны», складзеным Бялькевічам, было адзначана слова *лялебіць* са значэннем 'песціць, даглядаць' [1, с. 39]. Разгледзім калыханку з дадзеным складнікам:

*Не хадзі, каток, па хаце,
Не будзі майго дзіцяці,
Бо дзіцятко будзе спаці.
А я буду калыхаці.
Палез коцік на палаткі.
Памарозіў свае лапкі,
Сталі лапкі грэцца,
Недзе катку дзецца.
А-а-а, а-а-а, лю-лі,
А-а-а, а-а-а, лю-лі,
А-а-а, а-а-а, лю-лі.*

*Прыляцелі гулі.
Селі на варотах
У чырвоных чаботах.
А-а-а, а-а-а, лю-лі,
А-а-а, а-а-а, лю-лі,*

А-а-а, а-а-а, лю-лі. (запісана ў г. Мазыр ад Бардуковай Алены Мікалаеўны, 1990 г. н.)

Прыведзеную калыханку таксама можна аднесці да імператывіўных, як і папярэдняю, але, калі браць за аснову стадыяльнасць, як прапаноўвала Н. М. Эліяш, яна больш упісваецца ў групу бытавых. Гэта ўсё тлумачыцца таксама і тым, што ў тэксце прадстаўлена звычайная сітуацыя, характэрная для той сям'і, дзе жыве такая цікаўная, часам шкадлівая і энергічная хатняя жывёла, як кот, каторай трэба ўсё разведаць, што даказваецца ў наступным куплеце:

*Палез коцік на палаткі.
Памарозіў свае лапкі,
Сталі лапкі грэцца,
Недзе катку дзецца.*

Менавіта з гэтай прычыны маці просіць яго не хадзіць па хаце. Звернем увагу і на тое, што жанчына стала больш інтэнсіўна калыхаць сваё дзіцё з моманту прылёту галубоў (*гулей*) – яшчэ адным папулярным персанажам калыханак, якія сімвалізуюць чысціню, лагоднасць і згоду. Можна сказаць, што ў дадзенай калыханцы адлюстравана звычайнае жыццё ў вёсцы, з яго паўсядзённымі традыцыйнымі клопатамі жанчыны. Таксама спявачка з дапамогай гэтай калыханкі знаёміць дзіця з жывёльным светам на зразумелай яму мове.

Да падобнага тыпу калыханак можна аднесці і наступную, падобную да папярэдняй па структуры і прыпевах:

*А-а-а, а-а-а, а-а-а,
Баю-баюшкі-баю,
Жыве паніч на краю.
Он ня скудзен, ня багат,
У яго многа рабят-дзіцят.
Усе й на лаўках вунь сядзят,
Кашу масляну ядзят.
Каша й масляна.
Ложкі й крашаны.
Ложка й гнецца,
Сэрдзечко ж мае б'еца,*

Душа й радуецца (запісана ў г. Мазыр ад Бардуковай Алены Мікалаеўны, 1990 г. н.)

Адзіным адрозненнем гэтай калыханкі можна назваць тое, што яе варта аднесці да апавядальных: маці распавядае свайму дзіцяці пра паніча і яго сям'ю, пра тое, што яны робяць на дзадзены момант. Магчыма, што агучаная з боку маці інфармацыя – гэта і своеасаблівы заклік да немаўляці, каб яно добра харчавалася. Падмацоўваецца дадзенае выказванне і эмацыянальнай рэакцыяй маці, што назіраецца ў наступным куплеце:

*Усе й на лаўках вунь сядзят,
Кашу масляну ядзят.
Каша й масляна.
Ложкі й крашаны.
Ложка й гнецца,
Сэрдзечко ж мае б'еца,*

Душа й радуецца (запісана ў г. Мазыр ад Бардуковай Алены Мікалаеўны, 1990 г. н.)

Такім чынам, прааналізаваўшы некаторыя тэксты калыханак, можна сцвярджаць, што дадзеныя калыханкі скіраваны непасрэдна

на калыханне дзіцяці, яго супакой. Змест калыханак мае важнае пазнавальнае значэнне, іх выкананне дае магчымасць немаўляці пазнаёміцца з навакольным жыццём, жывёльным светам, прыроднымі з'явамі пра дапамозе самых простых, даступных для разумення дзіцяці паняццяў.

У артыкуле выкарыстаны матэрыялы навукова-вучэбнай фальклорнай лабараторыі пры кафедры рускай і сусветнай літаратуры УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны».

Спіс літаратуры

1 Барташэвіч, Г. А. Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору / Г. А. Барташэвіч – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 168 с.

УДК 398.332.29(476.2-37Гомель)

Л. Д. Мышкавец

Навук. кір. – В. С. Новак, д-р філал. навук, прафесар

МЯСЦОВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СВЯТКАВАННЯ КУПАЛЛЯ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ФАЛЬКЛОРУ ГОМЕЛЬСКАГА РАЁНА)

Артыкул прысвечаны характарыстыцы лакальных асаблівасцей святкавання Купалля на тэрыторыі Гомельскага раёна. На аснове фальклорна-міфалагічных матэрыялаў, запісаных у палявых экспедыцыях выкладчыкамі і студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны і апублікаваных у зборніку «Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна», аналізуюцца асноўныя абрадавыя дзеянні, звязаныя са святкаваннем Купалля.

Купалле, якое адзначалася ў ноч з 6 на 7 ліпеня (па новым стылі), з'яўлялася той народнай абрадавай урачыстасцю, якая ў жыцці людзей звязана з летнім сонцастаяннем і ў якой знайшлі адлюстраванне павер'і пра прыродныя стыхіі. У сувязі з гэтым варта прывесці выказванне даследчыка А. С. Ліса: «Перш-наперш гэта перааэнсаваныя сімвалічна першастыхіі, або, паводле думкі некаторых грэчаскіх вучоных, першаэлементы свету: агонь, вада, зямля» [1, с. 386]. Купальскую абраднасць, у якой знайшлі ўвасабленне шматлікія народныя вераванні,